

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13847705>

Очил Бўриев

Қарши давлат университети
профессори, тарих фанлари номзоди

Фахриддин Самаров

Қарши давлат университети
tadqiqotchisi

Ўзбекларда нон билан боғлиқ кадриятлар (Қашқадарё воҳаси мисолида)

Кундалик дастурхонимиз безаги ва табаррук неъмат ҳисобланган нонга бўлган муносабат қадимдан буюк аждодларимиздан қолган эзгу кадрият сифатида ҳозиргача ардоқланади. “Ўзбек тилининг изоҳли луғати”да қайд этилганидек: “Нон (ф.) – нон, озик-овқат. 1. Хамирдан тайёрланиб, тандир ўчоқ, това ва шу кабиларда пишириладиган егулик, буғдой нон, зоғора нон, ширмой нон, булка нон. 2. Умуман,

егулик – ичгулик, яшаш, тирикчилик учун зарур нарса[1.57]. Ва ушбу луғатда яна шундай сўзларга ҳам таъриф берилган: “Новвой (нонвой) (ф.-т.) - нон пиширувчи ва сотувчи. Нон ёпиш, пишириш, сотиш билан шуғулланувчи шахс; новвой–нон ёпиш касби, нон ёпиш билан шуғулланувчи; новвойхона - нон ёпиладиган, пишириладиган жой”[2.46].

Халқимиз ўртасида “нон гадойи”, “нон синдириш” (нон ушатиш), “нони бутун”, “нони яримта”, нон емас, “нонни туя қилмоқ”, “нондон” (нон товоқ), “нонкўр” (яхшиликка ёмонлик), “нон-намаки”, “нон-насиба”, “нон-тепки”, “нон топар”, “нонушта”, “нонхўр”, “нонхўрак”, “нон-қатиқ” (ош-қатиқ) каби иборалар ҳам кенг тарқалган[3.57-58].

Шунингдек, “Маънолар махзани” китобида ҳам нон билан боғлиқ иборалар мавжуд: “Бели оғримаганинг нон ейишига қара”, “Нон-асли дон”, “Нон ҳам нон, ушоғи ҳам нон”, “Нон боласи - нон ушоқ”, “Нон пишгунча кулча(тўқоч) куяди. ”, “Нон тикилса сувга бор, сув тикилса гўрга бор”, “Нон чайналмагунча ютилмас”, “Нон кўрга берган эсиз ошим, бевафога тўккан эсиз ёшим”, “Нонни катта тишласанг ҳам, гапни катта гапирма”, “Улуғ сўзлама, улуғ парча нон ерсан”, “Нонни икки кунлигини е, гўштнинг - бир кунлигини”, “Нон емаснинг ишини кўр”[4.234-235].

Энг олий меҳмондўстлик ва муқаддаслик рамзи кундалик дастурхонимиз беағи ва табаррук неъмат ҳисобланган нонга бўлган муносабат қадимдан аждоқларимиздан қолган эзгу қадрият сифатида ҳозиргача эъзозланиб келинмоқда. Аждоқларимиз буғдойни тоғ олди ҳудудларда лалми усулида етиштиришган бўлсалар, дарё бўйларида ва унга туташ водийларда эса суғорма усулида парвариш қилишган. Барча даврларда ҳам дон ва донли маҳсулотлардан нон ва турли таомлар тайёрлаш муҳим аҳамият касб этган. Ярим ўтроқ чорвадор аҳоли ун ва ёрмаларни ёрғучоқларда тортишган бўлишса, ўтроқ аҳоли эса сув ҳамда хайвон кучи билан ҳаракатга келтириладиган тегирмонлардан фойдаланганлар.

Ўзбек халқи энг табаррук деб эъзозлаган нон билан боғлиқ қадриятлар бўйича маълумотлар этнографик ва илмий-оммабоп асарларда ҳам учрайди[5.271]. Шунингдек, Шаниязов К, Исмаилов Х. Этнографические очерки материальной культуры узбеков конца XIX-начале XX в. М.Б. Курбонова. Бухоро воҳаси ўзбек ва тожикларининг анъанавий таомлари (XIX аср охири - XX аср бошлари. Номз. дисс... Т., 1994; А.Аширов. Ўзбек халқининг қадимий эътиқод ва маросимлари. М. Файзуллаева. Ўзбек таомлари билан боғлиқ анъаналар (Сурхон воҳаси мисолида). – Т., 2010; Шу муаллиф. Ўзбек тановул маданияти. Монография. –Т., 2022; К. Маҳмудов. Нон ризқ-рўзимиз. Г.Маҳкамов ва бошқ. Ўзбек нонлари. О. Худойшукуров ва бошқ. Ўзбек миллий таомлари. -Т., 1995; О. Бўриев. Нон билан боғлиқ эътиқодлар қадимий манбаларда. “Турон тарихи”, 2017; 2-3 сонлар 54-57 бетлар; Шу муаллиф. Нон муқаддас ва табаррук неъмат. “Бойсун баҳори” миллий маданиятимиз дурдонаси, -Термиз, “Сурхон-ношр”, 2017, 37-39 бетлар; Шу муаллиф. Муқаддам манбаларда ноннинг эъзозланиши. ҚарДу хабарлари. -2022, 4/2, 4-8 бетлар.) каби асарларида ҳам нон боғлиқ бўлган қимматли маълумотларни учратиш мумкин бўлади.

Кексаларимиз кичикларга доимо “Нонни оёқости қилма, нонни босган хору зор, кўр бўлади”, деб таъкидлашади. Нонни тескари қўймаслик, чап томондан тишламаслик, чап қўл билан тескари узатмаслик, узоқ сафарга кетаётганда нон тишлатиш, келин ва куёвларга нон, туз тутиш, узоқ сафарда нон олиб юриш, ёмон туш кўрганларга, инсу жинслар зиён етказмасин, деб чақалок ёстиғи остига нон қўйиш, қорни оғриганни нон билан силаш каби ирим-сиримлар қадимдан сақланмоқда[6.10-11].

Тилшунос олим Н.Мирзаевнинг ёзишича, Қашқадарё воҳасида нон билан боғлиқ қуйидаги урф-одат ва тушунчалар учрайди: “нондон”-нонни сақлаш учун тайёрланган уй-рўзғор буюми бўлиб, шолдан тўқилган ва “нон қоп” деб ҳам

юритилган. “Нон ёпти”-(нон ёпар) - тўйдан бир неча кун илгари зиёфат учун нон тайёрлаш. Бу маросимда, асосан аёллар қатнашиб, тўйда ишлатиладиган нон миқдори келишиб олинади. Нон тўйхонада ёки яқин кўни-қўшниларнинг уйларида тайёрланган. “Нон кетти” (Китоб), “нон тишлади” (Яккабоғ)-болани бешикка белашда онасига нон тишлатиш. Бу одатга кўра, онага бир бутун нон тишлатилади. Бу нон теварак атрофдаги гўдакларга берилиб, улар ўша нонни ўзаро талашиб ейишади; “нон синдириш” (Косон, Бешкент), “нон шиконан” – йигит ва қизни ўзаро унаштирилганликнинг нишонаси сифатида тўртта ёки олти нонни синдириб, даврадошларига улашиб бериш. Бу маросимда йигит ва қиз томондан тайёрланган нону патирлар, дастурхондаги бошқа ширинликлар маросим қатнашчилари томонидан бўлиб олинади; “нон тишлатди” - узоқ сафарга ёки аскарликка жўнаш олдидан йигитга бутун нонни бир тишлатиб олинган. Нонни қолган қисми йигит қайтгунга қадар хона деворига осиглик турган: “нону шарват” (Косон)-хатна тўйга келган меҳмонларга бериладиган чой ва бошқа ширинликлар.

Шунингдек, воҳа аҳолиси ўртасида “нон халта”, “нон сандиқ”, “нонни увол қилиш”, “бир тишлам нон”, “нон урган нонкўр” каби иборалар ҳам учрайди. Ва “Бели оғримаганнинг нон ейишини кўр”, “Бутун нон балойи жон-яримта нон роҳати жон”, “Уйингда ҳеч нарсанг бўлмаса ҳам бир бурда ноннинг бўлсин”, “Арпа-буғдой ош, метин-кумуш тош” каби калималар ҳам мавжуд. Воҳа аҳолиси маросимларида ҳам нонуштада, “кулча синдирди”, “нон ёпиш”, “нон кетти”, “нон тишлади”, “нону шарват”, “нон ишканон” каби расм-русумлар ҳам сақланган[7.58-59].

Ғалла маҳсулотлари буғдой, арпа, маккажўхори ва оқ жўхори тортилиб, ун тайёрланади. Нон товада, тандирда ва газ печда пиширилади. Нонни тайёрлаш технологиясига қараб оби, нон, гижда патир, ширмойи (ширмон), лочира кабиларга бўлинади.

Республикамизнинг турли ҳудудларида нон қуйидагича номланади: Тошкент шаҳрида ўзига хос обинон, жайдари нон, седанали нон, Тошкент патири, юлдузча патир, гижда патир, гўштли нон, ёғли патир, жиззали патир, пиёзли патир, кабилар ёпилади. Шунингдек, Чирчиқ водийсида оби нон, ёнғоқ майизли нон, лочира нон, хоразмликларнинг саватли нонлари, патирлари, гўштли нон, чурраги, қорақалпоқларнинг нонлари ўзига хос шакл ва таъмга эгадир.

Фарғона водийсида - оби (сувли), оби жимжима, уй нон, кулча нон, жиззали нон, гўштли нон, ёғли нон, чап-чап нон, гижда нон, оддий патир, ёғли патир, қашқар патир, ёғсиз патир, қатлама патир, тўй патири, лўла патир, қўшалок ширмой, пайванд, оби хол олча гули, ширмой кулча, ширмон патир, кунгирали ширмой, кунжутли бозор нони, седанали бозор нони, байрам безакли нон.

Бухоро, Самарқанд, Қашқадарё, Сурхондарё воҳасидаги нонлар: оби, яққаро тахсаки нони заргарон, хиндуги, фатири қашқари, ширмолиду жуфт тафтон, тафтури дубез, нони тароқи, осий пўлодий, жеззалиник, кулчайи равганин, оби жимжима, турфон, нони ҳаман, қўлободи, забони гов, сохта ширмол, ширмоли седана пайванд, ширмоли оби холи олчагули, нони саланг, лаваш, чуррак, давра, совғатин нақшин, уй нонни қўшалок барака кулча, куёв ширмойи нон, паркун нон, кунжутли оби нон, седанали оби нон, кунжутли патир нон ва бошқалар[8.386].

Нонсиз инсон ҳаётини асло тасаввур қилиш мумкин эмас. Ҳар қандай таом қанчалик мазали бўлмасин 2-3 кунда инсон меъдасига тегиши мумкин. Лекин нон одам меъдасига асло тегмаслиги билан алоҳида ажралиб турадиган илоҳий неъматдир. Шу боисдан ҳам нон ризқ-рўз манбаи сифатда халқимизда ғоятда қадрланиб, у билан боғлиқ турфа эзгу удумлар, расм-русумлар ва таомиллар мавжуд.

Қашқадарё воҳаси ўзбеклари маросимий таомларининг энг муҳим компонентларидан бири нон ҳисобланган. Нон қадимдан инсонлар учун асосий озиқ-

овқат маҳсулоти бўлганлиги учун, айниқса Марказий Осиёнинг аҳолисида қадимдан ўзига хос эъзозлаш анъаналари шаклланган. Воҳа ўзбекларида ўтказиладиган тақвимий байрамлар, сайиллар ва оилавий маросимларда аксарият ҳолларда нон билан боғлиқ қатор урф-одат ва расм-русумлар амалга оширилган. Масалан, Фарғона водийси қипчоқларида келинни куёвниқига кузатишда унинг бошига нон қўйиб, локи боғлаш одати маросими мавжуд бўлган[9.204]. Хоразмда нон бўлаклари тумор қилиб тақилган ва нон учун хамир тайёрлаб қўйилган. Тандир олдида жин парилар яқинлашмайди, деб қаралган[10.225].

Халқимиз тасавурича, нон бор жойга турли инсу жинслар яқинлашмайди. Шу боис ёмон кўздан, ёвуз кучлардан асровчи, восита сифатида, чақалоқ ёки хатна қилинган гўдакнинг ёстиғи остига нон ҳам қўйилган. Хоразмда нон ёпиш учун қурилган янги тандирни қиздириш учун дастлаб сигирнинг тезаги ёқилган, чунки, сигир тезаги ёқилса ушбу уйда нон анча мўл, тўкинчилик бўлади, деган қарашлар мавжуд эди[11.31]. Фарғона водийси қипчоқларда ётоқхонада нонни еб бўлмайди. Агар бу жойда нон ейилса, киши ёмон туш кўриб, алахсираши мумкин, деб ҳисоблашган[12.215].

Кўринадикки, нон ўзбеклар орасида энг тансиқ ва калорияли егулик тарзида ҳамда энг муқаддас илоҳий неъмат сифатида эъзозланган. Аҳоли орасида нон турли бало қазоларни, ёмон кўзларни олдини олувчи магик қудратга эга дейилган ва бу билан боғлиқ расм-русумлар бажарилган. Қашқадарё воҳасида кенг тарқалган одатга кўра, қизнинг ота онасидан розилик олинган, йигит томон бир неча кундан сўнг, кўпинча совчиларнинг учинчи келишларда алоҳида дастурхон ва совға саломлар қилиб келадилар.

Дастурхон атрофида ҳар икки томон тўйни маслаҳатлашадилар. Сўнгра даврадагилар орасидан кекса, ували-жували, серфарзанд, бир никоҳли киши йигит ва қиз тақдирини мустаҳкам боғланиши ҳақида дуойи фотиҳа ўқиб, қўлига қиз

томондан дастурхонга қўйилган ва йигит томонидан олиб келинган нонлардан биттадан олиб жуфт қилади ва нонларни юз тарафига қаратиб, тенг қилиб синдиради. Ушбу удум “нон синдириш” деб номланади.

Қарияларнинг таъкидлашича, нон тирикчиликнинг энг буюк неъматини ҳисобланади. Унаштирилаётган ёшларнинг нондек азиз бўлиб, ўз қадр-қимматларини йўқотмасин, деган эзгу ниятни ушбу “нон синдириш” удумида ҳам кўриш мумкин. Нонни жуфт синдиришда эса келин куёвнинг ували жували бўлиши ҳақидаги орзу истаклар мужассамдир. Мазкур удумда серпуштлик ғояси ҳам мужассамдир. Рус олими Р.Я.Штернберг эса “нон синдириш” удумини афсунгарлик кўринишлари билан боғлайди[13.123]. Ушбу удум ҳар икки томон ўртасидаги қариндошлик ришталари боғланганлик рамзи ҳисобланган.

Кексаларимиз кичикларга доимо “Нонни оёқости қилма, нонни босган хору зор, кўр бўлади”, деб таъкидлашади. Нонни тескари қўймаслик, чап томондан тишламаслик, чап қўл билан тескари узатмаслик, узоқ сафарга кетаётганда нон тишлатиш, келин ва куёвларга нон, туз тутиш, узоқ сафарда нон олиб юриш, ёмон туш кўрганларга, инсу жинслар зиён етказмасин, деб чақалоқ ёстиғи остига нон қўйиш, қорни оғригани нон билан силаш каби ирим-сиримлар қадимдан сақланмоқда[14.10-11].

Таниқли этнолог А.Ашировнинг ёзишича, Наманган вилояти Косонсой тумани аҳолиси орасида оилада бирон бир нотинчлик содир бўлса Ҳазрат Баҳоуддин Нақшбанд ҳаққига деб етти дона кулча пиширилади ва девоналарга садақа қилиб берилади. Чунки Ҳазрат Баҳоуддин 7 рақамини табаррук ҳисоблаган. Ўзлари ҳам еттинчи ойда таваллуд топиб, етти ёшида Қуронни ёдлаган ва етмиш ёшида вафот этган[15.216]. Манбаларга кўра, **Шайх Мир Саййид Кулол Баҳовуддин 7** ёш Темурбекка ҳам етти иқлимга эга бўлгин, деб яхши ният билан етти дона кулча ҳамда майизлар берган.

Қашқадарё воҳасининг баъзи ҳудудларда тушликни “нон хўрак” ҳам дейишади. Баъзан меҳмонга “Чой ичиб кетинг” дейиш ўрнига “Нон еб кетинг”, деб ҳам манзират қилишади. Меҳмоннинг имкони бўлмаса дарвоза олдида дастурхон чиқарилиб, меҳмон дастурхондан бир бурда нон олиб еган ва ўз йўлига равона бўлган. Воҳа аҳолиси ўртасида нонни эъзозлаш билан қатор расм-русумлар ҳам мавжуд. Масалан, дастурхондаги нонни даврадаги ували-жували ёки кекса киши тўғрайди ва тановулни ўзи бошлаб беради. Ҳар бир киши ўзининг олдидаги синдирилган нон бўлаги(тўғрами)ни олади.

Дастлаб тўғралган нон ейилгач, етишмаса яна синдирилади. Ерга тушган нон бурдаси ёки ушоғи кўзга суртилиб, тоза жойга қўйилади. Ичбуруғ ва бошқа санчиқлар турганга бемор нон бурдаси билан силаниб, сўнгра нон итларга берилади. Суннат қилинаётган ўғил бола оғзига ҳам нон тишлатилади. Кишилар бир бирларини ҳурмат қилишиб, “Нондек азиз бўлинг!” деб, эзгу тилаклар билдиришади.

Кексалар ёшларга дастурхон атрофида доимо одоб сақлаб, бош кийим кийиб, тўғри ўтиришни, кўп гаплашмасликни, нонни тез емаслик ва роса чайнаб, охиригача тановул қилишини ўргатиб боришган. Одатда тишланган нон ризқи дастурхонда қолади, деб охиригача истеъмол қилинган. Рўзғорда барака бўлсин, деб супрада доимо хамиртуруш ва дастурхонда нон сақланган. Эркак кишилар сафарда хуржунига ёки белбоғига доимо нон олиб юришган. Меҳмондорчиликка ҳам жуфт нон олиб борилган. Воҳада зикна, ишёқмас, данкаса, бирор ишни удалай олмайдиган кишиларни “Нон емас” дейишади. Воҳа ўзбек қўнғиротларининг ҳам “Нон жемас” шаҳобчаси ҳам мавжуд. Меҳнаткаш инсонни “Нони бутун”, ризқидан масуво бўлганларни “Нони яримта” дейилади.

Ўзбекларда бурунги даврда буғдой ўрими сўнгида охириги буғдой тутамини олиб кетишган, бу “она буғдой” деб аталган. “Она буғдой” илк баҳоргача сақланган.

Ерга дон уруғи сепиладиган куни “она буғдой” бошқа уруғлик донларга кўшиб юборилган. Бир қисми эса пишириладиган нон ёки патирга кўшиб, атрофдагиларга бир тўғрамдан улашилган.

Даврадагилар нон, патирни тановул қилар эканлар, “Бу йил ҳам ҳосил мўл бўлсин, “она буғдой” ўзи қўлласин, Бободекон ҳам мадаккор бўлсин!”, деб дуо қилишган. Сўнгра эса уруғлик дони сепилган. Она буғдой унидан нон патир ёпиш ва уни ейиш, уруғликка аралаштириб сепиш каби расм русумлар кишиларнинг магик қарашларга алоқадордир. Дарҳақиқат, табаррук нондан тановул қилиш орқали бу йилги ҳосилдан ҳам мана шу тарзда нон ейлик, деган эзгу ният ётади[16.54-56].

Қашқадарё воҳаси кўйчивонлари одатича, сурувларда чўпон нон бериб қўлга ўргатган кўй “нончи кўй” деб аталган. Чўпон кечаси сурув атрофида ухлаганда нончи кўйни ўз қўли ёки кўпинча оёғига чилвир ип (“чипчирға”) билан боғлаб ётган. Агар сурув кўзгалса нончи кўй ҳам ипни тортиб, чўпонни албатта уйғотган.

Шунингдек, нон инсу жинсларни, зиён захматларни даф этишнинг ҳам воситаси ҳисобланган. Юқорида таъкидлаганимиздек, бешикдаги гўдак бошига нон кўйилган, оғриқ турса ҳам бир бурда нон билан силаниб, итга ташланган.

Қашқадарё воҳасида “Ноннинг ушоғи ҳам нон” деган одатга риоя қилинади. Дастурхонга нон тўғрамлари тўғри, унғариб жуфт ҳолда кўйилади, чап кўйилмайди. Гудакларга ерга тушган нон ушоғини олиб кўзга суртиб четга кўйиш ўргатилади. Дастурхон четга тоза жойга қоқилади.

Удумга кўра, хонадонда нон ёпилса кўшниларга чиқарилган. Йўловчига манзират қилиб нон берилган. Нонга кўйиб кичкинтойлар учун кулчалар ҳам қилинган. Узоқ сафарга отланаётганларга ҳам кулча нон пишириб берилган.

Нақл қилишларича, кунлардан бир куни буюк аллома ва давлат арбоби Мирзо Улуғбек аркони давлати билан йўлда кетаётиб, нигоҳи ногоҳон ерда ётган бир нонга

тушган. Ул зот ўша заҳоти отидан тушиб нонни олган ва юз кўзига суртиб қўйнига солган. Ҳайрон бўлиб кузатиб турган аёнларига деган: “Нон олдида ҳаммамиз тенгмиз, ҳеч биримиз нондан устун бўлмаймиз, нон олдида менинг подшолигим ҳам, олимлигим ҳам ҳеч нарса эмас[17.22].

Жаҳонда барча неъматлар султони бўлган нондан улўроқ ҳеч нарса йўқ. Шукурки, халқимиз азалдан нонни ниҳоятда эъзозлайди, тўтиёдек кўзига суртади ва ҳеч қачон увол қилмайди. “Нон ҳам нон, ноннинг ушоғи ҳам нон”, дея дастурхонга ва атрофига сепилган ушоқларни ҳам териб эринмасдан олади.

Аждодларимиз кимки тишлаган нонни қолдирса ёки нон ушоғини ерга тўкса, у бола ноннинг уволига қолади, у бу одобсизлик бўлади, дейишган. Ҳаттоки, низолашиб қолинади, деб дастурхонида тишланган бурда нонни бошқа киши асло емаган.

Қиз узатишда ҳам турли бало–қазолардан сақловчи восита сифатида келин белига нон боғлаб юборилган. Масалан, Наманган вилоятида келин бошига “локи боғлаш” одатига кўра, кекса момо ёки серфарзанд аёллардан бири келининг бошига бир жуфт нон ва пахта қўйиб, оқ рўмол билан боғлаган. Баъзи қишлоқларда ёшлар ризқли бўлсин, деб никоҳ кечаси келин ва куёв бошига жуфт нон қўйилган. Тўйдан кейин бу нонлар келин ва куёвларга едирилган.

Чақалоқ қоронғи уйдан олиб чиқарилаётганда йўргакка кулча ёки бир тўғрам нон қўйилган, ёш она қўлтиғига нон қистирилган. Она нонни итга ташлаган. Чақалоқни бешикка белаётганда онага жуфт нон тишлатилган. Бешик бошига ҳам жуфт кулча қўйилган. Халқимиз орасида нонни турли ёмон кўзлар ва бало қазолардан асровчи магик қудратга эга восита деб қаралган. Нон ҳосилдорлик рамзи сифатида Наврўз тантаналарида экин-тикин билан боғлиқ маросимларда дастурхонга қўйилган.

Инсон туғилганда ҳам, вафотида ҳам нон билан боғлиқ баъзи удумлар бажарилган. Чақалоқ туғилса кўни-кўшниларга бўғирсоқ ва ширинликлар улашилган, айниқса кулчалар берилган. Майит тобути олдида тоқ нон тарқатилган. Баъзи ҳудудларда таъзияли хонадонга тоқ нон олиб борилган. Ёмон туш кўрилганда ҳам нон садақа қилинган.

Янги ҳовлига кўчишда нондек бутун бўлиб юрайлик, деб дастурхонга жуфт нон ўраб, ўнг оёқ билан кирилган. Нон тескари қўйилмаган, бир қўллаб ёки чап қўл билан синдирилмаган. Ҳар ким дастурхондаги ўзига тегишли нон бурдасини охиргача еган. Чақалоқ ризқли бўлсин, деб оғзига нон ушоғи солиб қўйилган. Ёшларга келажакда кўшиқчи бўласан, деб тандирда қизариб пиширилган нонлар ҳам едирилган.

Кўпни кўрган кишилар ўзларини нон билан даволашган. Уч бўлак (бурда) нон ўтов устига қўйилиб, юлдуз ва ой нурларни кўргач, беморга едирилган. Хоразмда нон бурдаларидан тумор қилиб тақилган. Чақалоқ ёки ёш гўдак касалланса патир, нон ва кулчадан иборат “болали патир” пиширилган. Ёшларни турли бало қазолардан ҳимоя қилиш учун етти кулча пиширилган.

Бешик, соч, суннат тўйлари ва бошқа тантаналар арафасида ҳам тандирда нон пиширилиб, “нон ёпти” маросими ўтказилган. Олис сафарга кетаётганларга ҳам кулча пишириб берилган. Шунингдек, кулчадан никоҳ тўйи маросимларида ҳам фойдаланилган. Халқимиз тантанали маросимларда ҳам ширмой нон, қайирма нон, зоғора нон, патир, қатлама, кўмма(кўмоч), бўғирсоқ, юпка, ғилминди, сомса, чучвара, бичак(пичак) кабилар пиширишган.

Ўзбеклар хонадонларида кўшни қардош халқларга нисбатан нонни кўпроқ истеъмол қилишлигини кузатиш мумкин. Тарихдан маълумки, собиқ Иттифокнинг бошқа минтақаларига нисбатан Ўзбекистоннинг инсонлар яшаши учун иқлимнинг қулайлиги ва ўзбек халқидаги меҳмондўстлик фазилатларининг анча сақланганлиги

боис кўплаб одамлар четдан юртимизга келиб қолишган. Халқимизда нонни ўзи емаса ҳам меҳмонни сийлаш эзгу одати мавжуд. Шу боисдан ҳам “Тошкент - нон шаҳри” деб аталганлиги бежиз эмас албатта.

Маълумки, Советлар ҳокимияти даврида нон ва нон маҳсулотларини исроф қилиш роса авж олган эди. Ун ва нон маҳсулотлари молларга бериларди ёки ахлатхоналарга ташланарди. Буханка нонининг мағзи олиниб, ичига кабоб солиб сотиларди. Ўша пайтда кенг тарқалган одат бўйича аэропорт, вокзал ва бошқа жамоат жойларида ёзнинг иссиғи, қишнинг қаҳратонига ҳам қарамасдан нон, туз билан 1-2 нафар фахрий, 3-4 нафар илғорлар, раққосалар иштирокида меҳмонларни тантанали кутиб олиш маросими халқимизнинг менталитетига асло тўғри келмас эди. Ҳозирги даврда ҳам туй-маракаларда нонни роса увол бўлаётганлигини кўриш мумкин. Ёки нон сотувчилари томонидан йўлларда очиқ ҳавода нон қўйилганига нима дейсиз? Нон деб аталган муқаддас неъматнинг увол қилишша ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ, албатта.

Манбаларга кўра, XIX аср 60-70 йилларида Россия босқини даврида истилочилар Туркистон ўлкаси маҳаллий аҳолисини ўзларини нон, туз билан марҳамат дея лутф билан кутиб олишини мажбур этишганки, буни истилочи рус генералга менгзаб “Кауфманча одат” дейилган. Бундай номиллий хунук ҳолат ҳозир баъзан ҳам кўзга ташланади.

Айни даврда ҳам нонга бўлган муносабат билан боғлиқ баъзи нохуш ҳолатлар учрайди. Масалан, туй-маъракаларда, меҳмондорчиликда дастурхонда ушатишган нон бўла туриб, янги меҳмон келса албатта яна нон синдирилиб, қўйилади. Бу кўплаб нонни исрофланишига сабаб бўлмоқда.

Аксариятимиз Хоразм воҳасида ёки қўшни қардош туркманлардаги меҳмон нонни тановул қилиб бўлгандан кейингина ўзи ҳоҳласа яна нон синдириб қўйилиши

одатини яхши биламиз. Лекин худа беҳудага ҳам ҳадеб нонни синдириб ташлайверамиз. Ахир бу исрофгарчилик, нонга бўлган нописандлик эмасми?.

Мукаддас ҳадисларда ҳам даъват қилинганидек: “Нонни эъзозланглар!”, Дастурхонга тўкилган таом ва ушоқларни териб ейдиган одамнинг гуноҳи тўкилади”[18.146].

Озиқ овқат ва қишлоқ хўжалиги БМТ ташкилотлари 16 октябрь кунини – Бутун жаҳон нон кунини деб эълон қилинган. Бу ғоя БМТнинг 1979 йилдаги мажлисида қабул қилинган

Зеро, аждодларимизнинг ризқ-рўзимиз нонни эъзозлаб асраш, тежаш каби эзгу фазилатларини ва қадриятларини ёшлар онгига кўпроқ сингдирсак уларни келажакда комил инсон бўлиб етишишига яқиндан ёрдам бериб, аҳоли тўкин-сочин яшайди. Бу ҳозирги миллий юксалиш даврининг асосий талабларидан бири ҳисобланади.

Фойдаланилган манба ва адабиётлар рўйхати

1. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. III-ж., – Т.:ЎзМЭ ДИН, 2007, – Б.57
2. Кўрсатилган манба. – Б.46
3. Кўрсатилган манба. – Б.57-58
4. Ш.Шомақсудов, Ш.Шораҳмедов. Маънолар маҳзани. – Т.:ЎзМЭ ДИН, 2001, – Б. 234-235
5. Шаниязов К.Ш. 1. Узбеки-карлуки. – Т., 1964, – Б. 271
6. Ғ.Соатов. зардуштийлик маданияти ва маънавияти. Қарши, “Насаф”,2004,Б.10-11).
7. Н.Мирзаев. Ўзбек тили этнографизмларининг изоҳли луғати. – Т.: “Фан”, 1991. – Б.58-59
8. ЎзМЭ, VI-ж., – Т.: ЎзМЭ ДИН, 2000. – Б.386

9. А.Аширов. Ўзбек халқининг қадимий эътиқод ва маросимлари. – Т., 2007. – Б.204
10. Г.П.Снесарев. Реликты домусульманских верований и обрядов у узбеков Хорезма. – М., 1960. – С.225
11. Г.П.Снесарев. Кўрсатилган манба. – Б.35
12. А.Аширов. Кўрсатилган манба. – Б.215
13. Р.Я.Штернберг. Новые материалы по свадьбе. – Л., 1926. – С.123
14. Ғ.Соатов. Зардуштийлик маданияти ва маънавияти. – Қарши: “Насаф”, 2004. Б.10-11
15. А.Аширов. Кўрсатилган манба. Б.216
16. Б.Саримсоқов. Ўзбек маросим фольклори. – Т.: “Фан”, 1986. – Б.54-56
17. Ю.Зиёдов, Р.Зиёдова. Ноннинг ушоғи ҳам нон. -Имом-Бухорий сабоқлари, 2014 йил. – Б. 22
18. Ахлоқ-одобга оид ҳадис намуналари. –Т.: “Фан”, 1990. – Б.146